

Lőrincz Kálmán

Szabálytalan hadviselés

A szerző a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum gondozásában megjelent: *Menetben. Egy katona gondolata* című könyvének záró fejezetében összegzi szakmai mondanivalójának lényegét. A szabálytalan hadviselésre utalás azt fejezi ki a szerző értelmezésében, hogy az eddig alkalmazott hadviselés elvei és szabályai megváltoztak ugyan, korai azonban az eddig alkalmazott hadviselési elvek egyértelmű tagadása és elvetése. Nem kellően meggondolva, elsiettünk bizonyos lépéseket az ún. haderőreform során: a honvédség leépítése nagyobb ütemben történt, mint a kialakuló haderő feltételeinek a megteremtése, és olyan értékek felszámolására, megszüntetésére is kiterjedt, amelyekre még szükség lehet.

Mi és miért szabálytalan, egyáltalán mi lehet szabályos változó, átalakuló világunkban? Szabálykeresési törekvéseinkben ismét tetten érhető, hogy valamiféle megnyugtató stabilitást, kiszámíthatóságot remélünk, miközben tudjuk, hogy erre számíthatunk a legkevésbé. A szabálytalanságot olyan jelenségként is értelmezhetjük, amikor a gondolkodásunkat, törekvéseinket befolyásoló úgynevezett „rendező elvek” eltávolodnak a realitásoktól, és egyre kevésbé felelnek meg a tényleges szükségleteknek. E vonatkozásban is érvényes lehet, hogy nemcsak hézagos ismereteink vagy tapasztalataink okozhatják esetleges tévedéseinket, hanem a dolgokról alkotott személyes nézeteink, ahogyan a tényeket mérlegeljük, az összefüggéseket értékeljük, és a jövőre kivetítjük. Az utóbbi években mind a külföldi, mind a hazai elemzők egyre növekvő figyelmet fordítanak a jövő katonai konfliktusainak, háborúinak prognosztizálására, jellegük és következményeik lehetséges előrejelzésére. A hadviselés változásaival kapcsolatos tudományos előrelátás jogosultságát, szükségességét senki sem tagadhatja. A tudomány pedig nyitott az éppen uralkodó elvektől – ha egyáltalán vannak ma ilyenek – eltérő nézetek befogadására. A hadviselés lehetséges változásaira vonatkozó teóriákkal ismerkedve azonban figyelmeztetőek a valóság érdemi közelítésének olyan akadályai, mint a lehetőségektől, a gyakorlattól elszakadó spekuláció, a folyamatok érdekorientált torzítása vagy szándékoltan egyoldalú értékelése.

A közelmúlt és a jelen konfliktusaira, válságaira adott válaszok nem bizonyították a katonai beavatkozások eredményességét. Feltehetően éppen ez lehet az egyik oka, lehetséges kiindulópontja annak a lázas útkeresésnek, amely a fegyveres erőszak célravezetőbb alkalmazását igyekszik megtalálni és megalapozni. A jövő hadviselése formálásának másik fontos mozgatója lehet annak a felismerése, hogy a ma vál-

ságai a holnap súlyosabb ellentmondásainak kezdeti jelenségei. Az egyre szaporodó teóriák, fikciók, hipotetikus nézetek között önkénytelenül is keressük a fegyveres küzdelem egymással szoros kölcsönhatásban lévő törvényszerűségeit, a hadviselés alapelveit, de főként önmagunkat, a reánk is érvényesíthetőket, saját lehetőségeinket.

A hadviselés változásával kapcsolatos előrejelzések is magukon viselik az átmenetiség és az útkeresés bizonytalanságát. Ezért a *jelen történéseire alapozott jövőlátásra inkább a szabálytalanság jellemző, a szabálytalan hadviselés, amelyhez mi a magunk szabálytalan „menetével” csatlakozunk.* A jövő esetleges háborúiban nyilvánvalóan megváltoznak a hadviseléssel kapcsolatos eddigi ismereteink és a korábbi gyakorlat, azonban ha a háborút továbbra is olyan bonyolult társadalmi-politikai jelenségnek tekintjük, amely magában foglalja a harc-hadművelet különböző módozatainak összességét, akkor kérdés: nem korai napjainkban és a belátható közeljövőben az alapvető hadviselési elvek egyértelmű tagadása és elvetése? A kétpólusú világ megszűnése óta a hadtudományban jelentős, korszakos változást valójában nem tapasztalunk. Ennek megfelelően a hadviselés feltételezett változásai mindeddig nem kérdőjelezték meg a fegyveres küzdelem lényegét: az ellenfél harcképtelenné tételét, a saját erők védelmét, támogatását, valamint az erők-eszközök vezetését. A hadviselésnek továbbra is egyik legfontosabb célja: az ellenfél erőinek gyors semlegesítése, a saját veszteségek minimalizálásával.

Talán érdemes elgondolkodni azon az ellentmondáson, hogy miközben a hadviselés jövőbeni alakulását illetően valamiféle egységes, mintegy általánosítható tendenciák, elvek feltételezése figyelhető meg, a valóság egyre differenciáltabb képet mutat. Úgy tűnik, hogy a saját út- és megoldáskeresés során nem kerülhetjük meg ennek a differenciáltságnak a figyelembevételét. Mindenekelőtt azt a tényt, hogy egyidejűen vannak jelen a premodern, a modern és a posztmodern társadalmak és haderők, amelyek viszonya a konfliktusokhoz, az erőszak alkalmazásához, valamint a hadviselés nemzetközi-jogi normáihoz gyökeresen eltérő. Ez az állapot pedig tartósan ígérkezik, mivel a modernizációs készletés mind tendenciáit, ambícióit, mind lehetőségeit tekintve szintén differenciált. Az úgynevezett reguláris és az irreguláris hadviselés módjai jelentős hatást gyakorolnak egymásra. E folyamatban kétségessé válik a hadijog olyan alapelveinek az érvényesülése mint: az általános érvényesség elve, a megkülönböztetés elve vagy az arányosság és a hadviselés módjai, eszközei korlátozottságának elve. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a kockázati tényezők, a veszélyeztetés különböző megnyilvánulásai, globális, lokális és regionális méretekben, gyakran egyidejűen és egymással kölcsönhatásban, eltérő intenzitással és sajátosságokkal jelentkeznek. Az ilyen helyzetekre való érdemi reagálás feltételezi a nemzetközi együttműködést éppen úgy, mint a regionális különbségek figyelembevételét. A tapasztalatok azt igazolják, hogy az úgynevezett egyenmegoldások eddig sem vezettek – és várhatóan ezután sem vezethetnek – eredményre. Az eltérő érdekek és elérendő célok, valamint a gazdasági, tudományos-technikai színvonalbeli különbségek nem teszik lehetővé, hogy a fegyveres küzdelem jellegét, módját, a hadviselést illetően egységes kategóriákat feltételezzünk. Ezért sem a hadtudomány, sem a gyakorlati megoldások szempontjából nem közömbös az a kérdés, hogy *lehetnek-e azonosak a hadviselés módjai a szövetség valamennyi államában, vagy lehetnek-e a különböző nemzeteknek a saját tradícióiknak, geopolitikai-geostratégiai helyzetüknek is megfelelő hadviselési eljárásai?*

Saját helyzetünkre továbbra is jellemző, hogy maradnak kétségek, megválaszolatlan kérdések, marad a jelenre, de különösen a jövőre vonatkozó előrelátás bizonytalansága. A jövőre is vonatkoztatható tanulsággal szolgálhat annak a vizsgálata, hogyan jutottunk el a szükségtelenné vált támadóképeség lebontásával a védelemre való képtelenségig? A haderő-átalakítás több mint másfél évtizedes folyamatának átfogó elemzésére, konzekvens feldolgozására eddig nem került sor. Ezért feltétlenül a kérdés megválaszolása elfogulatlan hadtörténetészeinkre vár. Ettől függetlenül is továbbgondolásra kényszeríthet, ha elfogadjuk, hogy a jövő nem tekinthető pusztán a múlt vagy a jelen kényszerű következményének. Az igazán lényeges, hogy milyennek akarjuk. A céltudatos hatásgyakorlás mindig csökkentheti a külső kényszerek befolyását. Ugyanakkor belátható, hogy a csupán eseménykövető biztonságpolitika nem segíti elő a tényleges védelmi szükségletek felismerését, a katonai szférát pedig nem elégíti ki az aktív jövőkutatásra, jövőépítésre való hajlandóság látszatával az aktuálpolitikai irányzatok szakmai igazolása. Különösen félrevezető a hiányzó katonai képességek szükségtelenségének bizonygatása, a társadalommal és önmagunkkal való elhitetése. Magyarazzuk, ami van, mert már magunk sem hisszük el, hogy más kellene, hogy más is lehetne. *Mikor vesszük észre, hogy örökített sorskövető kiszolgáltatottságunkat hangsúlyozó tehetetlenségünk a kockázat?*

Egyre nyilvánvalóbb, hogy a haderő jövőbeni fejlesztéséhez következetes érték-alapú kül- és biztonságpolitika, valamint reális, régió- és országspecifikus védelmi felfogás válik szükségessé. Erre tekintettel a kérdés továbbra is az, hogyan lehet képes a biztonságpolitika, a honvédelem, a Magyar Honvédség megfelelni az új kihívásoknak? Meghatározható-e ma, és egyértelműen, a 21. század – akár csak első felének – Magyar Honvédsége? Ha nem, akkor a jövőbeni változásokat befogadni képes struktúra változatairól lehet gondolkodni. Úgy tűnik, reánk is aktualizálható a Hannibálnak tulajdonított kijelentés, hogy „vagy találunk utat, vagy építünk magunknak egyet” – meghaladva kényszerpályás múltunkat.

Ami hiányzik az előzményből, nem lehet benne a következményben. Amit megszüntetünk, amit időben nem hozunk létre értékekben és képességekben, amikor szükség lenne rá, nem fog a rendelkezésre állni. Számos történelmi tapasztalat igazolja, hogy mindaz, ami az adott esetben hiányzott az előzményből, beláthatóan vezet a következményhez. A kérdés: *mi tanultunk-e, és mit, az elégséges ok elvének hadtörténelmi tapasztalataiból?* Érdemes elgondolkodni azon, hogy mi van az előzményben, és mit várhatunk következményként.

A honvédség helyével, szerepével és szervezetével kapcsolatos nézetkülönbségek főként a *területvédelem* szükségessége, szükségtelensége körüli vitában jutnak kifejezésre, végül is „a Magyar Honvédség alkalmazásában a hangsúly a területvédelemről az ország határain túli feladatokra tevődik át.”

Belátható, hogy napjainkban a biztonság nem azonosítható csupán a saját terület katonai védelmével. A honvédelemnek azonban a területvédelem alapfunkciója marad, amelyet nem helyettesít vagy felvált, hanem megelőz a területen kívüli potenciális kockázatok és fenyegetések kialakulásuk helyén történő kezelése, távoltartása. Nyilvánvaló, hogy a kisebb létszámú, de megnövelt képességű haderő területvédelme nem alapozódhat a korábbi védelmi elvekre és módszerekre. A nem összefüggő arcvonalat képező védelem a veszélyeztetett irányokban erőközpön-

tokba, ellenállási góckba rendezett védelmi erőkkel történhet. A kijelölt felelősségi körzetekben egymással együttműködésre képes, zászlóalj bázisú harccsoportok, alkalmi harci kötelékek védelmi harcának hatékonysága azonban feltételezi: az új fejlesztésű felderítő-csapásmérő komplexumok alkalmazását, a váratlanságot biztosító manővereket és tervszerű körletváltásokat, a megbízható légvédelmet és légi támogatást, a tüzzel és a csapatokkal végrehajtott csapások sorozatát. Az ilyen karakterű területvédelemhez azonban a feltételek hiányoznak, és a haderő-átalakítás továbbra sem irányozza elő megteremtésüket.

Napjaink tapasztalata, hogy a legfejlettebb államok erősen védelemorientáltak, a lehető legnagyobb biztonság elvét tartva szem előtt. Haderőik összetétele, fejlesztésük irányai arra engednek következtetni, hogy távolabba tekintenek a jelen biztonságpolitikai, katonai problémáinál. Tapasztalható, hogy a különböző válságokhoz való viszonyuk differenciált, a kezelésükben való részvételük távlatosabb stratégiákat feltételez. A jelen válságaiból eredő veszélyek kezelésére való képességek fokozásának igénye nem jelentette a csak ezekre a feladatokra való egyoldalú késztetést, és nem jelenti a tényleges katonai képességek, az összhaderőnemi műveletekre való alkalmasság feladását sem. Náluk érvényesül, ami nálunk feledésbe merül, hogy a kollektív támogatás nem érinti az egyes tagállamok biztonság- és védelempolitikájának egyedi jellegét. Az átalakuló világ folyamatosan változó problémáival, érdeklentéivel és erőviszonyaival kapcsolatos jövőbeni kihívások határozhatják meg elsősorban a haderők képességei iránti szükségleteket, a hadviselés változásait – ezzel összefüggésben pedig önmagunk és védelmi képességeink újradefiniálásának igényét. Honi sajátosság, hogy amikor nincs akarat és pénz a honvédelemre, azonnal csökkennek a biztonsági kockázatok és megszűnik az ellenség. Amikor nálunk a haderőfejlesztésről esik szó, azonnal felvetődik a kérdés: ki ellen? Ezt a biztonságpolitikai szűklátókörűségre utaló kérdést miért nem teszik fel más európai országokban? Azért, mert tudják, hogy *a katonai biztonság nem bizalmi kérdés, és nem bérelhető*, vagy talán azért, mert ismerik az elégséges ok elvét.

A kétoldalú kölcsönös fenyegetés megszűnése a 90-es évek elején lehetővé tette az európai kormányok számára, hogy csökkentsek fegyveres erőiket, majd a maradék köré egy látszatvédelmi politikát építsenek. Különösen a közép-kelet-európai országokban – a kedvezőtlen gazdasági helyzetre való tekintettel – a haderők átalakítására változó, ötletszerű folyamatok kezdődtek el a kialakult helyzethez való célszerű alkalmazkodás indokával. Ebben a folyamatban a túlzások és a realitások egyaránt fellelhetők. Napjainkra a NATO-tagországok közel fele – közöttük hazánk is – csak igen korlátozott mértékű, úgynevezett stabilizációs képességekkel rendelkezik. Jellemzően állandósul a tényleges katonai védelmi képességhiány. Honi sajátosság, hogy az önálló védelmi identitás következetesen kikerült a döntéshozók, de a katonai szakirodalomból is. *A katonai erő újszerű alkalmazására a XXI. század elején* címmel 2005 novemberében megrendezett tudományos szakmai konferencián vagy nem, vagy csak érintőlegesen említették meg a regionális sajátosságokat, illetve az ország, a területvédelem kérdéseit. Ugyanakkor kiemelt hangsúlyt kapott, hogy „a Magyar Honvédség korlátozott összefegyvernemi képességeit a NATO által közepes kategóriába sorolt lövész-, expedíciós képességekkel rendelkező szervezetekre építjük”. Elgondolkodtathat azonban, ha a honi biztonság- és katonapolitika olyan kiemelt,

alapvető célként látja a válságkezelést, hogy annak rendeli alá a haderőfejlesztést, akkor igen szűken bánik az ezt megalapozó stratégiai célok, elvek és követelmények felvázolásával. Beéri az ez iránti elkötelezettségünket hangsúlyozó kijelentésekkel és törekvésekkel. Erre való tekintettel talán nem felesleges néhány reánk vonatkozatható rendező elv, szempont vázlatos felvetése.

A válságkezelés fogalma elsősorban nemzetközi és politikai kategória, tekintettel arra, hogy egy államnak csak igen korlátozott lehetőségei lehetnek egy másik ország, különösen egy régió válságának érdemi kezelésére.

A válságokat – a regionális sajátosságai mellett – általánosíthatóan jellemzi: a politikai, gazdasági és társadalmi instabilitás; az eskalációra való hajlandóság; a hozzájuk való viszonyban mutatkozó hatalmi érdekkülönbségek; valamint nemzetközi kezelésük igénye, szükségessége. A válságokból eredő veszélyeknek pedig három típusát tartjuk kiemelhetőnek: az úgynevezett aszimmetrikus fenyegetéseket; a tömegpusztító fegyverek elterjedését; valamint a regionális konfliktusokkal járó katonai fenyegetéseket. Erre utalóan a veszélykezelés célja: a veszélyek kialakulásának megelőzése; a veszélyek csökkentése a lehetséges károkozás mérséklésével; a veszélyek elhárítása a jelentős károkkal fenyegető kockázatok megszüntetésével. Az nem valószínűsíthető, hogy az összes veszély reálisan prognosztizálható legyen. A veszélyeknek mindig csak egy nyilvánvaló részéről szerezhethünk tudomást. Többnyire csak sejthetjük a jövőt, a megvalósításra érdemes lehetőségek tekintetében pedig általában nem alakul ki konszenzus. Ismét hangsúlyoznunk kell, hogy a *katonai gondolkodás nem elsősorban a szándékot, hanem a képességet tekinti a kockázat alapjának*. Ebből vezeti le a veszélyeztetés lehetőségét, a lehetséges károkozás mértékét, a bekövetkezés valószínűségét, és ennek megfelelően törekszik a megelőzésre.

Magunkra konkretizálva, potenciálisan fenyegeti a biztonságot, és veszélyt jelent minden olyan válság, amelynek következtében a katonai erő alkalmazása felértékelődik, offenzív irányba változik, és a közeli térségekben vagy éppen határaink közelében fegyveres tevékenység zajlik. Közvetett veszélyt jelentenek azok, a más – főként Európa közeli – térségekben kirobbanó fegyveres konfliktusok, amelyek politikai, gazdasági, társadalmi hatásai számunkra jelentős érdeksérelemmel járhatnak. Nem kerülhető meg az a kérdés sem, hogy mikor és milyen feltételekkel tekinthető hitelesnek az ország katonai biztonsága. A legszűkebben értelmezve is csak akkor, ha egyrészt az országot nem fenyegeti egy ellene indítható külső fegyveres agresszió, illetve nem áll fenn más államok egymás közötti konfliktusába történő belesodródás veszélye, másrészt rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a veszélyeket elhárítsa és egy esetleges ráerőszakolt fegyveres küzdelemben a sikert a maga javára fordítsa.

Az elmúlt másfél évtizedben a veszélykezelés, a konszolidációs műveletek lehetséges céljait, módjait illetően konkrét és közvetlen tapasztalatokat szerezhettünk. Az ezekből levonható következtetések alapján – a nemzetközi tendenciákat is figyelembe véve – felvázolhatóak egy lehetséges változatként, továbbgondolásra ajánlva, a honi katonai stratégia válságkezeléssel kapcsolatos elvei – azok az elvek, amelyek a haderőnek a veszélykezelésre vonatkozó szemléletét, szándékát, alkalmazásának jellegét, irányultságát fejezik ki. Egy lehetséges megközelítésben ezek az elvek lehetnek: a *megelőzés, a visszatartás és az együttműködés*.

A megelőzés elve a veszélykezelés egész folyamatát áthatja. Kifejezi azt a felfogást, amely – a magyar biztonságpolitika céljaival és törekvéseivel összhangban – a válsághelyzetek békés, politikai, gazdasági és humanitárius eszközökkel történő kezelését tekinti elsődlegesnek. Kifejezheti továbbá azt a szándékot, amely a válság eszkalációjának megelőzésére irányul. *A visszatartás elve* kifejezheti azt a határozott törekvést, hogy hazánk érdekei és akarata ellenére ne váljon részesévé más országok közötti katonai konfliktusnak. A visszatartás elve feltételezi a honvédség olyan szinten és állapotban tartását, amely számottevő veszteségokozó képességével hiteles visszatartó erőt jelenthet egy ellenünk irányuló erőszakos szándék esetén. Továbbá kifejezheti a katonai reagálásnak azt a törekvést, amely a válságövezetekben a fegyveres tevékenység korlátozását, elszigetelését, beszüntetését célozza, feltételeket teremtve a politikai, diplomáciai, gazdasági és humanitárius szervezetek tevékenységéhez. *Az együttműködés elve* kifejezi a nemzetközi válságkezelési folyamatokban való részvételünk szándékát. Az ilyen szándék kinyilvánítása esetén azonban célszerű – más európai országok gyakorlatához hasonlóan – a szelektív elkötelezettség érvényesítése, amely arra ösztönöz, hogy érdekeink figyelembevételével, azokat fenyegető esetekben, a legkedvezőbb hatásfokkal és a leginkább kiszámítható következményekkel vállaljunk feladatokat.

A regionális válságok, konfliktusok napjaink terrorizmusa valós veszélyeket jelentenek, és ma már nem elszigetelt egyedi jelenségek, hanem fenyegető, jelentős kockázatokkal járó kezdeti kortünetként értékelhetők. Az elmúlt másfél évtized lokális és regionális válságainak megoldatlansága kezelésük elégtelenségét bizonyítja, ugyanakkor a válságok eszkalációjában érdekelteket bátorítja. Miközben a szükségessége nem vitatható, a válságkezelés és a terrorizmus elleni küzdelem katonai jelentőségének túldimenzionálása többszörösen is káros. Egyrészt leszűkítve a problémát, elfedi, eltakarja a valódi okait, sokrétű, összetett mozgatóit, kiragadja a jelenségeket természetes összefüggéséből, és megoldásként az erőszakot favorizálja; másrészt hajlamosít a haderőknek a válságkezelésre alkalmas képességeik túlhangsúlyozásával, azok tényleges katonai-védelmi szerepük és ennek megfelelő struktúrájuk eltorzítására, egyoldalúvá silányítására. Meggyőződésünk, hogy nehézkesen ugyan, de *eljön a továbbttekintés ideje, a „csak ez már nem elég” következtetésre való ráébredés.*

A múlt tanulságait és a jövő formálására való késztetést egyaránt mellőző „itt és most” létfelfogásának gyökértelensége és távlatok nélkülisége tőlünk idegen. Hivatásbeli indíttatásainkból eredően kénytelenek vagyunk észrevenni – és elgondolkodni rajta –, mire is figyelmeztet bennünket az elégséges ok elve. Napjainkban szakértők sokasága elemzi korunk történéseit, de nem tudjuk, hogy ez a szakértés biztonságpolitikánkat illetően hol és hogyan hasznosul. Egyre csak várjuk, hátha történik velünk valami, és persze mindig történik is, csak rendszerint nem az, amit vártunk.

A különböző, sokat sejtető fantáziánévvvel felcímkézett reformok – stratégiai átvilágítás, védelmi felülvizsgálat; honvédelmi rendszerváltás – lendületes toporgássá változtatták a folyamatosan fogyatkozó honvédség menetét, mert a kijelölt utak egyre kevésbé bizonyultak járhatónak. A katonai biztonság nem is lehet értékén kezelt, ha a hatalom azt hirdeti: „Magyarország területét fenyegető fegyveres fenyegetéssel nem kell számolni... gyakorlatilag teljesen megszűnt a nagyobb arányú

fegyveres konfliktusok veszélye közvetlen térségünkben... Azon túl, hogy mindez igen megnyugtatóan hangzik, egyben jó alapot teremt a katonai költségvetés folyamatos lefaragására, a haderő modernizációjának halogatására, és csökkentheti a védelem iránti felelősséget. S hogy közben mit gondolnak a katonák szükségtelenségük ismételtetése során, az csak egy dolog – sokkal kedvezőtlenebb hatással van a társadalomra, gyengítve annak amúgy sem erős védelmi reflexeit. Ismereteinket igazolja az a tapasztalat, hogy a társadalom védekezési reflexeit tompítja: a hagyományos értékrend tagadása; a hamis eszmék, biztonsági illúziók táplálása; az önbecsülés hiánya; az identitás fellazítása; valamint a több szintű, alapú megosztottság. Görömbei András írja Az év esszéi 2006 antológiában: „Nemzeti tudatunk, önismertünk, identitásunk most teljesen szétesett állapotban van: hiányzik belőle a közös tudás a múlttól, a közös helytállás a jelenben és a közös terv a jövőre.” Jó, ha tudjuk, hogy egy elfásult, megosztott, védelmét feladó társadalom soha nem fog, nem tud minőségi haderőt építeni és fenntartani. Nem tartható tehát különösnek, inkább majdhogynem természetesnek az a honi közvélekedés, hogy értékeink és érdekeink védelmével csak akkor és addig vagyunk hajlandók foglalkozni, amíg nincs kockázat, és főként nem kerül sokba. Mindez belátható, hiszen *felhígult nemzettudattal a veszélyérzet sem lehet reális*. Talán ennél is fontosabb összefüggésre hívja fel a figyelmet Roger Scruton a nemzetek szükségességéről gondolkodva, amikor arról vélekedik, hogy ahol a nemzettudat gyenge, ott a demokrácia sem verhet gyökeret. Lehet vitatott ez a vélekedés, azonban elgondolkodtathat. Mindenképpen abszurd a védelemmel, az ehhez szükséges erővel szembeni ellenérzés abban az erőszakra hangolt világban, ahol olyan gyakran lehetünk tanúi a bizalmatlanságnak, a divergens nemzeti érdekeknek, a növekvő demokratikus deficitnek.

Reánk nem vonatkoztatható az a felfogás, hogy aki nem harcol, nem veszíthet. Nekünk nemcsak akkor kell küzdenünk, ha győzhetünk, hanem mindig, amikor szükséges, mert *akkor veszítünk igazán, ha feladjuk*. Tudjuk, illetlen és gyanakvásra, feltételezésekre adhat okot, akár csak az említése is, azonban Trianon olyan történelmi tény, amely a nemzet sorsának alakulása kérdésében generációk gondolkodására van hatással. Számunkra Trianon egyik lényeges tanulsága: belenyugvó hozzájárulásunk ehhez a tragédiához. A békekonferencia méltányosságában, az antant jó szándékában bízó Károlyi-kormány szükségtelennek ítélve a fegyveres ellenállást, a kiürítésre ítélt országrészeket ellenállás nélkül feladta.

A Károlyi-kormány a haderő szinte teljes leszerelését szorgalmazta. Megszüntették a vezérkart, leszerelték a tábornokokat, a tiszteket és a még harcképes alakulatokat, esélyt sem hagyva az ellenállásra. Linder Béla nem a kilencnapos (1918. X. 31.–1918. XI. 9.) hadügyminiszteri tevékenységével, hanem a „nem akarok katonát látni” elhíresült felelőtlenségével válhatott közismertté. Úgy tűnik, indokolatlan pacifizmusa jól örökítetten, mint a gaz, kiirthatatlan. A tragédiát kemény küzdelemmel sem kerülhettük volna el, azonban méltányosabb eljárást, jobb pozíciókat esetleg kivívhattunk volna. A bennünket ért nemzeti tragédia tartós hatásaként generációk során rögzült az önvédelemre való képtelenség, a belenyugvás és a minden áron való alkalmazkodás, a kiszolgáltatottság elfogadása. Amikor a hon védelme iránti elkötelezettségünket hangsúlyozzuk számolnunk kell azzal, hogy lesznek, akik nacionalista beütésekkel terhelteknek jellemeznék bennünket. Mi azonban tudjuk, hogy

a nacionalizmus kirekesztő és agresszív, a patriotizmus pedig védő, megtartó és nem szükségképpen nacionalista. E szükségtelen összefüggésre utal hazánk első kultusz-minisztere, Eötvös József: „Én nem látom által miért lenne saját nemzetünkhöz való ragaszkodásunk más nemzetek gyűlöletével összekötve.” A patriotizmus a terület-hez és a rajta élő néphez való hűség, a hazaszeretet, a haza védelmére való készség.

Egy hazánk elleni agressziónak, lehet, ma csekély a valószínűsége, de beláthatatlan lenne a következménye. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Stratégiai Védelmi Kutató Központjának 2005. évi felmérése szerint a megkérdezettek szinte egyöntetűen egyetértettek abban, hogy országunk függetlenségét minden áron meg kell védeni. Ugyanakkor a többség – 58% – úgy véli, hazánk nem tudná megvédeni magát egy fegyveres konfliktus esetén. Addig is azonban, amíg a tényleges védelmi szükségletek felismerése megtörténik, a katonák teszik a dolgukat. Teljesítik kötelességüket, mert ők tudják – a különböző válságövezetekben szerzett tapasztalataik pedig megerősítik őket abban –, hogy *azok a veszélyek, amelyekről igyekszünk nem tudomást venni, előbb-utóbb bennünket is elérhetnek*. Számukra az a kérdés, azokat hogyan, miként és mivel fogadják és kezeljék.

A honvédelmi rendszerváltás programja a honvédség 2001 végére kialakult helyzetének értékelése során egyebek mellett megállapította: „A honvédelem valódi szakmai értékeinek és érdekeinek érvényesülését a hatalom hozzá nem értő képviselői politikai nyomásgyakorlással megakadályozták... Az eddigi átalakulásokat döntően költségvetési és létszámcsökkentési szempontok vezérelték, amelyek parlamenti ciklusonként megismétlődtek... A csapatélet elvesztette vonzerejét, szakmai kultúrák, megőrzött, ápoltságok tűntek el.” Állást foglalt a program abban is: „Minden esetleges jövőbeni fenyegetéssel szemben meggyőző visszatartó erőt kell mutatni... Nemzeti érdekeinknek megfelelően, szövetségi hitelességünk megőrzése érdekében haderő-fejlesztési vállalásainkat módosítás nélkül megfelelő minőségben teljesíteni fogjuk.”

Az elhatározott, meghirdetett honvédelmi rendszerváltás megvalósításának egyik – talán legfontosabb – feltételeként említi: „A honvédelmi tárca költségvetését 2004-től legalább a bruttó nemzeti össztermék 1,81 százalékára emeli, emellett 2003-ban is biztosítja az elhatározott folyamatok beindításához szükséges forrásokat. Ezzel megfordul a több mint 10 éve tartó leépítési folyamat.” A honvédség vezetői értekezletén 2002. június 10-én a miniszterelnök beszédében utalt arra: „Tudjuk, hogy nehéz évek állnak a hátuk mögött, átszervezések, laktanyabezárások, létszámleépítések érintették a katonacsapásokat, de ezek a fájdalmas lépések szükségesek voltak. Most az a célunk, hogy lezárjunk egy korszakot, stabilitást, megállapodottságot teremtsünk.” Az őszinte helyzetértékelés és a célkitűzések ismeretében felcsillant a remény, hogy ismét lehet célja, értelme, járható útja a honvédség menetének. Lendületet kapott a tenni akarás, fokozódott a bizalom. Hamar bekövetkezett azonban a kijózanodás, a rádöbbenés, hogy ismét szegényebbek lettünk egy illúzióval. Már a 2002-ben megkezdődött védelmi felülvizsgálat megállapításai további igen jelentős haderő-leépítést indukáltak, amelynek következtében ismétlően laktanyákat zártak be, harci technikai eszközöket vontak ki a rendszerből, csökkenő létszámmal számos katonai szervezet került összevonásra vagy más helyőrségbe. A hadkiegészítő parancsnokságok megszüntetésével megszűnt a tartalékos rendszer. Nincs hadköte-

les nyilvántartás, nem folyik az igény szerinti személyi tartalékok felmérése sem. Nincs terv és szabályozás a hadkötelezettség szükségszerű visszaállítása esetére. A feleslegessé vált, gyakorlati tapasztalattal rendelkező szaktisztek elhagyták a területet. *Nem tudjuk, hogy a jövőt illetően kik működtetik a tartalékos rendszert, és hogyan?* Azóta sincs szándék e kérdés megválaszolására.

Folytatódottak tehát a drasztikus takarékosági intézkedések a honvédség jövőjét, arculatát döntően meghatározó professzionális haderőre való áttéréssel egyidejűen. Erre utalhatóan alakulhatott ki az a katonai közvélekedés, hogy a jelentős változás költségeinek jó részét magával a honvédséggel fizették meg. A katona elsősorban saját tapasztalataiból von le következtetéseket. Az az érv, hogy a kedvezőtlen jelenségek a változások, az átmenetiség velejárói, végül is senkit nem nyugtatnak meg. A haderő átalakítását szolgáló reformok kommunikációja: elhitetni és elfogadtatni, hogy ami történik, az a legjobb megoldás, vagy ha mégsem, az ennél jobb nem lehet. A honvédtiszt igazsága azonban a mindennapok valósága, amely kérdéseket vet fel és válaszokra kényszerít. *Neki akarnia és tennie kell, mindenképp ott, abban a beosztásban, ahová katonasorsa szolgálni rendelte.* Senki sem várhatja el tőle, hogy inkább higgyen a szavaknak, mint a tényeknek, a tapasztalatnak.

A honvédség átalakítása során lebontása nagyobb ütemben történt, mint a kialakítandó új haderő feltételeinek a megteremtése. E vonatkozásban a valódi veszteség sokszorosa a hadrendből kivont, részben privatizált vagyoneértékeknek. A fegyvernemi, szakmai kultúrák elvesztése pénzben ki sem fejezhető károkat okozott már eddig is. Mindenképpen indokolatlan és hosszabb távra kiható értékvesztő folyamatként értékelhető a jelentős tradícióval, katonai kultúrával rendelkező fegyvernemek ellehetetlenítése. Milyen meggyőződés állíthatja, hogy a jelen viszonyaira alapozott döntések a jövőre vonatkozóan is érvényesek lehetnek? Valóban ezt bizonyítják a haditechnikai fejlesztések nemzetközi tapasztalatai? Olyan kérdések, amelyek illetlenek lehetnek, de amelyekre nincsenek érdemi válaszok. A honvédség folyamatos lebontása olyan méreteket öltött, hogy *egyre indokoltabb az a kérdés: ami maradt, az mire elég?* Ma már egyértelműen belátható, hogy a honvédség építését és fejlesztését – a jövőt illetően – nem lehet csak a válságokból eredő veszélyek kezelésére alkalmas képességeknek alárendelni. Az isztambuli csúcstalálkozón arról született döntés, hogy a tagországok szárazföldi haderejük negyven százalékát telepíthetővé teszik, és nyolc százalékát műveletekre készítik fel és alkalmazzák. Hazánk a védelmi célokra fordítható források aránytalanul nagy hányadát fordítja – a tényleges védelmi képességek rovására – a nemzetközi vállalások teljesítésére. Egyre nyilvánvalóbbá válik az is, hogy a tagállami úgynevezett katonai képesség-specializáció nem a jövő járható útja. *Saját érdekeinknek és adottságainknak megfelelően magunknak kell eldönteni, milyenek legyünk, mit akarunk, és azt hogyan tesszük.* Ellenkező esetben ismét mások fogják mindezt meghatározni nekünk.

A jövőt illetően hangsúlyozottan szükséges, hogy a hadtudomány – az előrelátás mértékében és a honi sajátosságoknak, realitásoknak megfelelően – ajánlásokat, alternatívákat jelöljön meg a döntéshozók számára, különös tekintettel a honvédség maradékain felépítendő haderő struktúrájára, szükséges és lehetséges fejlesztési irányaira, egy reális haderőképre. Olyan haderőt feltételezve, amely nem ad helyt az értékvesztésnek, amelyben nem kérdőjelezhető meg a hadrafoghatóság és amely

váratlan fejlemények esetén is képes eleget tenni rendeltetésének. Figyelmet érdemlő az a katonai előrelátás, amely szerint a Magyar Honvédség újszerű alkalmazását jelentheti az alacsony intenzitású aszimmetrikus hadviselés és a magasabb intenzitású manőverező hadviselés körülményeihez való egyidejű alkalmazkodás. Ennek a feltételei azonban ma még hiányoznak vagy csak részben adóttak. Az erre való törekvés mégis megjelölheti a tennivalókat, felszabadíthatja a tisztek kreativitását a megvalósításhoz. Jó alapot jelent az a tény, hogy a professzionális haderőre való áttérés sokkal több, nagyobb lehetőséget feltételez a kiegészítő segédcsoport szerepénél. Erre utal, hogy vannak katonák – és nem csak nálunk –, akik a válságövezetekben teljesített őr- és biztosító szolgálatot egyféle „agyhalál”-nak minősítik. Az eddigi tapasztalatok meggyőzően igazolják, hogy jó felkészültségű tisztjeik, tiszthelyetteseik vezetésével katonáink érdemibb, összetettebb, nagyobb kihívást jelentő katonai képességeket igénylő feladatok teljesítésére is képesek lehetnek. Nincs tehát okunk – és jogunk sem – a kishitűségre, akkor sem, ha a kimondott szónak kevés az értéke, és a valóság, a tények figyelembevételének kevés az esélye.

A jövőre vonatkozó előrelátás nem nélkülözheti annak az egyszerű kérdésnek a megválaszolását, hogy *vannak-e védelemre méltó értékeink és érdekeink?* Hogyan és mivel akarjuk azokat érvényesíteni, és szükség szerint megvédeni? Ebből a szempontból a jövő nem csupán praktikai kérdés, de erkölcsi dilemma is. Különösen annak a figyelembevételével, hogy minden előrelátás sikerét – egyebek mellett – leginkább az értékek és az érdekek találkozása biztosíthatja. Nem tudhatjuk, hogy létrejöhet-e, és mikor, ez az ígéretes találkozás. Ma még az sem kellően tisztázott, honnan indultunk, még kevésbé, hová tartunk. *Ezért nincs semmi különös abban, hogy – megfelelő mértéktartással – szabálytalannak látjuk, érezzük mindazt, ami körülöttünk és velünk történik.* A hadi kultúra is történelmi termék, és mint ilyen, a nemzeti kultúra része, a nemzet történelmi tapasztalatainak egyfajta visszatükröződése. A hadi kultúra a hadviselést meghatározó katonai szellemi és anyagi értékek összessége, a nemzeti haderő karaktere, a hadtudomány irányultsága. A hadi kultúra is változik, formálódik és fejlődik, de történelmi folyamatként a mindenkori objektív szükség-szerűségnek megfelelően. Köztudott az is, hogy a hadi kultúra módosulása és a hadviselés változása szoros kölcsönhatásban van egymással. Elgondolkodtató azonban az a tapasztalat, hogy *a hadi kultúra mindig nagyobb hatással van a hadviselésre, mint a külső körülmények.* Lehet, hogy ma már ez a tapasztalat sem használható? *Mit gondoljunk erről?*

Napjainkban gyakran a hadi kultúra váltásáról hallunk, írnak és beszélnek úgy, mintha a kultúraváltás csak döntés kérdése lenne. Mint egy lejárt szavatosságú árucikk vagy egy csereszabatos alkatrész, eldobható, mással felcserélhető? Attól, hogy a hadi kultúra valamely vagy néhány tartalmi összetevője szükségszerűen változik, még nem beszélhetünk kultúraváltásról, legfeljebb a hadi kultúra módosulásának valamilyen lehetséges mértékéről, alakulásának belátható irányultságáról.

A nemzeti hadi kultúránkat formáló erők közül kiemelésre érdemesnek tekinthetjük a magyar hadügy fejlődésének honi mozgatóit, lehetőségeit. Erre való utalással a magyar hadi kultúra alakításának és ápolásának olyan kiváló képviselőit említhetem, mint Kiss Károly, a tudós katona, Gr. Festetics László, aki alapítványt hozott létre a hadi tudományok magyar nyelven való művelésére. Tanárky Sándor őrnagy,

akinek 1838-ban az MTA rendes tagi székfoglaló értekezésében hangzott el azóta leginkább ismertté vált kijelentése: „Nem ismerek Európában nemzetet, melynek a hadtudományok művelésére sürgetőbb oka lehetne, mint éppen nekünk, magyaroknak.” Méltán lehetünk büszkék történelmünk első hadügyminiszterének reformkori munkásságára. Mészáros Lázár ezredes az 5. huszárezred parancsnokaként 1845-ben *A katonaságról* című akadémiai székfoglalójában a magyar tudományos közvélemény elé tárta a honi hadi kultúrát gyarapító hadügyi reformgondolatait. Hasonlóan kiemelésre érdemes a katonai képzettséggel is rendelkező Batthyány Lajos miniszterelnök történelmi szerepe az önálló magyar hadsereg megszervezésében. Azt, hogy az európai hadi kultúrának részesei lehettünk, nagyban elősegítette az 1844. évi II. törvénycikk, amelynek következményeként vált lehetővé a magyar nyelv általános használata. Kiemelendők az 1848-as áprilisi törvények, amelyek helyreállították a történelmi Magyarország egységét, kijelölték a polgári átalakulás kereteit, és biztosították önállóságát. A kiegyezést követően pedig az 1868. évi 40. törvénycikk, amely meghatározta a Magyar Honvédség helyét és szerepét a Monarchia haderejében. Összegezve: a reformkor szellemisége, a honvédség törvényi legitimációja, valamint a honi tisztképzés megteremtése, jelentős hatással volt a magyar nyelv, a hadtörténelem, a katonai gondolkodás, a hadtudomány fejlődésére.

A manőver- és mozgáscentrikus hadi kultúra honi térhódítása természetesnek tekinthető. A történelmünk egyes időszakainak kedvezőtlen eseményei kényszerítette megtorpanásokkal, igen gyakran a feltételek hiányával, sajátos módosulásokkal, de összességében mégis azt mondhatjuk, hogy a magyar tisztakar katonai műveltségét, szemléletét ennek a hadi kultúrának az értékei határozták meg. A történelem azonban nem csupán események időrendi rögzítése, hanem az elődök okulásra méltó örökhagyása az utódokra. Nem tekinthetünk el ettől, amikor azt kérdezzük: valóban felesleges napjainkban hadi kultúráról beszélni? Elvethetőek-e, felválthatóak-e – és ha igen, akkor mivel – ennek a hadi kultúrának az értékei? Használhatóak-e és hogyan e kultúra értékei megváltozott viszonyaink között? A kérdések körül kialakuló viták során a lehetséges válaszok ellentmondásos sokféleségével találkozhatunk, azonban számunkra ma még – úgy véljük – nehezen nélkülözhető e hadi kultúra értékhordozó tanulságainak és a hadviselés változásainak összefüggő figyelembevétel. Korábban azt gondoltuk, hogy a hadi kultúra által közvetített értékek a bekövetkező változások felismeréséhez, a változásokhoz való reális viszonyunk kialakulásához nyújtanak segítséget. Lehet, hogy ma már ez sem így van, és a változásokat sürgető igyekezet más rendező elveket tart szükségesnek.

Vannak, akik a haderő modernizációjával összefüggésben gyökeres kultúraváltást tartanak szükségesnek. Az úgynevezett „új kultúrát” igen gyakran a fejlődés tévképzetével párosítják. A fejlődés nevében levezényelt átalakítás nemcsak a korábbi struktúrák lebontását jelentette, de az értékvesztést és hagyományaink tagadását is. Kérdés, elfogadható-e az a modernségfelfogás, amely a fejlődés nevében levezényelt átalakulást a hagyomány tagadásával képzelel el: a modernitás mai értelmezéséhez is szervesen hozzátartozik a tradíció. Feltehetően erre is tekintettel vannak, akik azt vélelmezik, hogy a katonáknak és a védelmet fontosnak tartó állampolgároknak erkölcsi dilemmát okoz a nemzeti katonai hagyományok és a modernizációs elvárások közötti sokszor összeférhetetlen ellentmondás. Erkölcsi dilemma e kérdésben valóban létezik, azonban hogy a

nevezett ellentmondás összeférhetetlen lenne, az nem valószínűsíthető, hiszen a gyakorlatban eddig is kezelhető volt, és lényegében ma is feloldható

A világháborúk, valamint a koreai, vietnami, arab–izraeli vagy afganisztáni és öbölháborúk tapasztalatai ismétlődően a hadviselés újragondolására készítették a szakembereket, melynek eredményeként a különböző hadi kultúrák közötti értékcserek tapasztalhatóak. Az ezredfordulóra bekövetkezett globális méretű és hatású változások következtében a hadi kultúrák további jelentős módosulása, átalakulása figyelhető meg. Mégsem tekinthetjük e folyamatokat olyan változást eredményezőknak, amely a hadi kultúrák egységesüléséhez vezethet. Inkább az a tapasztalat, hogy az európai hatalmak – az államok szuverenitásának elengedhetetlen részeként – biztonságpolitikai elgondolásait továbbra is nemzeti érdekeiknek megfelelően töreksenek megvalósítani. A katonai szövetségen belül minden egységesítési törekvés mellett is őrzik nemzeti katonai hagyományait, és érvényesítik hadi kultúrájuk alapértékeit. *A nemzetközi politikában ma még – és feltehetően továbbra is – a nemzetállamok maradnak a szuverén szereplők.*

A magyar katonai gondolkodás mindig nyitott volt más hadi kultúrák hasznosítható, „honosítható” értékeinek befogadására. Ugyanakkor a hadi kultúránk alakulására gyakorolt külső hatások nem zárhatták, zárhatják ki annak a lehetőségét, hogy a *nekünk leginkább megfelelő saját utakat keressünk.* A megkerülhetetlen változások, a váltságok és a kiterjedt bizonytalanság korát éljük, amelyben eligazodást keresve „menetelnek” katonáink. Kétségeinket pedig különbözőképpen fejezzük ki. A globális folyamatokhoz való alkalmazkodási igyekezetünkben hajlamossá válunk az önfeladásra, a mutatós és ígéretesnek látszó, de tőlünk idegen ideák esetenként kényszerű, de nem feltétlenül szükségszerű honosítására.

Fiataltisztjeink, tiszthelyetteseink külföldön katonai tanintézetekben gyarapítva ismereteiket, különböző katonai kultúrákkal találkozhatnak. Nem hanyagolható el a külföldön szerzett ismeretek hazai adaptációjának, a honi sajátosságokkal egyeztetett alkalmazásának időről időre való rögzítése. Nem elég arra utalni, hogy ezt a különböző honi szabályzatok hivatottak biztosítani – tekintettel arra, hogy nem csupán szakmai, hanem morális kérdés is –, a közös értelmezést nem helyettesíthetik. A honvédség átalakulásának tapasztalata, hogy meg kell találni az azonosulási kényszer diktálta kompromisszumok erkölcsileg is vállalható határát. Gyakran elfelejtjük, és ezért célszerű hangsúlyozni, hogy a tisztikar által vallott értékek, magatartási minták milyen jelentős hatással vannak a hadi kultúra alakulására. Nem felejthetjük el azt sem, hogy a magyar honvédtiszt nemzeti elkötelezettsége mindig nagyobb volt a bármely szövetséghez való tartozás érzésénél. *A honvédség a rendszerváltás idején a békés átmenet és az ország katonai biztonságának garantálásában volt érdekelt, és feltételeztük, hogy erről a honvédtiszt ma sem gondolkodik másként.* A valóságot felismerve és a realitásokkal szembeesülve a ma honvédtisztjének kell levezenyelni a változásokat és kihasználni a jövő honvédsége építésének lehetőségeit.